

ELS BELLARBRE, UNA FAMÍLIA DE MARINERS GELTRUNENCs DEL SEGLE XIV: UN EXEMPLE DE L'EVOLUCIÓ DELS OFICIS MARÍTIMS MEDIEVALS

MATILDE VICTORIO I ALSINA
JOAQUIM BORRÀS I GÓMEZ

En aquest article intentem reflectir un aspecte de l'estudi dels oficis marítims a l'època baix medieval, prenent com a exemple aquests mariners geltrunencs, l'Arnau i Ferrer de Bellarbre, esmentats al "Llibre d'Apoques i altres contractes" (1342-1344) de l'Arxiu Municipal de Barcelona. A partir de la informació facilitada pels seus contractes hem pogut estudiar el seu origen, els salaris, els oficis, a nivell de contingut, i els contractes de mariners com una tipologia més del món del treball, malgrat hem volgut destacar l'àmbit espacial particular d'aquests oficis, el mar.

ELS BELLARBRE, UNA FAMÍLIA DE MARINERS GELTRUNENCs DEL SEGLE XIV

1.- REFEEÈNCIA DOCUMENTAL I MARC TEMPORAL:

La història de la navegació ha comptat sempre amb episodis i gestes marines que han enaltit els noms dels navegants més il·lustres i destacats, deixant gairebé en l'anonimat tot un seguit d'homes que, apriorísticament, se'ls considerava de segona fila, però que en la pràctica han estat i són peces fonamentals en la navegació. Exemple d'aquest nostre intent de relleu, si bé molt modestament i inscrit en l'interès pels oficis medievals en general, és aquest estudi sobre la família marinera dels Bellarbre, habitants i originaris de la Geltrú al segle XIV.

La documentació emprada és el fons de manuscrits dipositats a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, de la secció «Consellers», apartat VII «Armades i port» (1342-1713), en concret els seus dos primers llibres «Llibre d'Àpoques i altres contractes» (1342-1344) i «Llibre de Clavaris» (1342-1343); i la documentació ubicada a l'Arxiu Capitular de la Seu de Barcelona, que aplega diversos pergamins i una important col·lecció notarial com el «Manual de testaments de Bernat de Vilarrubias» (1300-1339). Cal destacar el bon estat de conservació dels documents consultats, així com una escriptura que es defineix clara i precisa de fàcil lectura per l'investigador.

Amb el present estudi pretenem exposar algunes idees i notes que ens han suggerit la lectura atenta i reflexiva de la

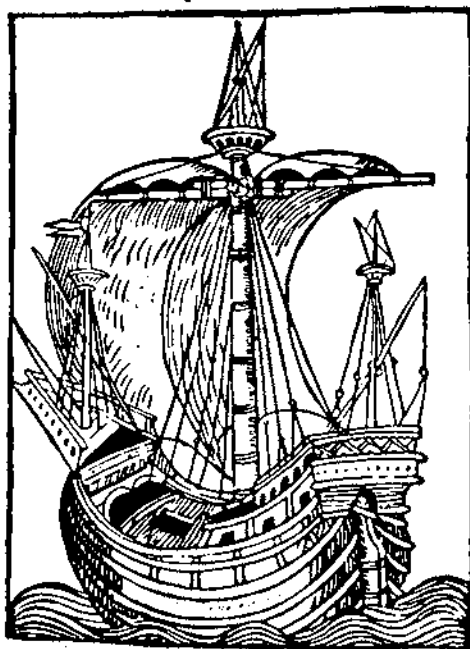
documentació, per mostrar alguns trets del treball abnegat i callat dels homes de la mar, adscrits a unes pràctiques i costums ancestrals, molt abans de l'aparició d'una reglamentació estricta del seu treball com s'esdevindrà amb les confraries i gremis de finals de segle XIV i principis del XV. Així, l'aparició de la confraria de barquers data del 1380, la confraria dels mestres d'aixa del 1392 i la dels macips de ribera del 1418, tots ells de la ciutat de Barcelona, que en aquest sentit fou capdavantera del moviment corporatiu, a més d'estendre un model paradigmàtic a altres ciutats i regnes de la confederació catalano-aragonesa.⁽¹⁾ De tal manera que volem veure aquells factors d'aquesta primigènia organització del treball dels oficis marítims, que per la naturalesa d'aquest els allunya de tota jurisdicció terrestre que els vinculés a una vila o ciutat, fent-los especials i únicament arrelats a la jurisdicció reial que, en voler posar ordre a les seves aigües, emana unes lleis i privilegis que protegeixen les seves costes i els homes que les transiten, fent a l'ensem que les pròpies naus en fossin una part, únicament subjectes a les ordinacions d'Alfons el Benigne de 1333 i més tard al corpus jurídic del Llibre del Consolat del Mar;⁽²⁾ això pel que fa referència al cas que aquí estudiarem.

La notícia sobre els Bellarbre, família d'ofici marítim, apareix en relació a la captura d'un vaixell, anomenat Coca Sant Antoni, procedent de Mallorca; això s'esdevé l'any 1342. Abans recordem el període en què es circumscriuen els fets, caracteritzat per la reincorporació del regne de Mallorca a l'antiga confederació catalano-aragonesa (1343). Des de la seva independència, amb Jaume II de Mallorca, aquest regne havia estat mai vist pels reis aragonesos, els seus parents, de tal manera que, successivament, Pere el Gran primer i Pere el Cerimoniós, més tard, havien intentat la seva reincorporació; àdhuc obligaren els reis del regne de Mallorca —el qual comprenia les Illes Balears, el Rosselló, la Cerdanya i la ciutat de Montpeller— a declarar-se vassalls seus, restant limitada la llibertat del nou regne insular.⁽³⁾ A tot això, s'hi afegiren tensions econòmiques i de política internacional, com les relacions tibants entre els catalans i els genovesos, que provocaren gran inseguretat en les aigües de la Mediterrània. A partir del 1340, Pere el Cerimoniós endegà una operació contra el seu cunyat Jaume III de Mallorca, acusant-lo d'incompliment del pacte vassallàtic i carregant sobre les seves espatlles greuges

Libreappel

lat Consolat de mar. Noua

ment estampat e corregit. Afige los capitols e
ordinacions dels drets del General. E del
dret del pes del tempo: Rep. Aib altres
coses necessaries: les quals fins
al present no s'en estades im
primides.

Portada d'una de les primeres edicions impreses del famós codi del "Consolat de Mar". El gravat al baix representa un navili del tipus anomenat "coca".

legals que culminaren l'any 1343 amb el desembarcament dels estols del rei aragonès a Santa Ponça, el 25 de maig, fet que suposava la reincorporació del regne de Mallorca a la Corona d'Aragó i, a l'ensiem, la seva desposseïció a Jaume III, qui, malgrat les circumstàncies adverses, encara oferí resistència al Rosselló, on posteriorment rendia les armes als catalans, en circumstàncies no gens favorables, ja que els efectes de la crisi econòmica i social començaren a pesar sobre tot l'occident baix medieval i molt concretament sobre l'antiga confederació catalano-aragonesa.

Així, doncs, ens consta que l'esmentada coca Sant Antoni, d'origen mallorquí, fou capturada en aigües balears, concretament a l'indret anomenat Mola d'en Raig, pels catalans, en aquest període de l'ofensiva per recuperar els seus drets insulars. Aquesta nau fou duta al port de la ciutat de Barcelona, on es féu l'inventari del seu contingut.⁽⁴⁾ Després, passà a mans dels clavaris de l'armada reial, Guillem Carbonell, ciutadà de Barcelona, Bonanat de Tornavelles, ciutadà de Girona, i Galceran de Plegamans, ciutadà de Lleida, per armar-la de nou i, d'aquesta manera, formar part de la flota naval del rei d'Aragó per tornar a salpar en qualsevol moment. Aquesta pràctica era molt corrent a l'època i el botí, el cors i la pirateria eren les veritables pautes del comportament marí; així Anna Unali respecte a aquest fet ens diu: «L'única llei que dominava la mar era la llei del més fort, que tenia com a resultat la rapinya, el pillatge i la captura de les embarcacions».⁽⁵⁾

La nau és armada a Barcelona segons el sistema habitual de l'època: l'enrolament de la tripulació i el carregament de vitualles. L'enrolament es fa mitjançant una crida pública que ho anuncia a tots els homes interessats, que havien de presentar unes garanties i fiadors. Més endavant, i sobretot pel que fa referència al segle XV, s'estén la pràctica de presentar-se a la «taula de acordar», on uns funcionaris delegats de l'autoritat pública registren els noms dels enrolats;⁽⁶⁾ aquests llibres de registres són valuossíssims per la informació que ens proporcionen, semblant al nostre «Llibre de Clavaris», perquè consta de manera escrita aquest acte jurídic amb la inscripció dels noms dels enrolats i altres detalls, com més endavant veurem.

Seguint l'enrolament, ens preguntem en primer lloc pels motius que impulsarien la tripulació a l'acció. De nou la historiadora italiana Anna Unali apunta la següent possibilitat: «El motiu

Una coka armada per a la guerra en la que Lope de Bovillon es disposa a partir vers la Primera Croada. Els "pàmfls" o "castells" de proa i de popa tenien per objecte la defensa del vaixell contra els abordatges (Chronique de Jérusalem, segle XV).

principal que impulsa els homes a acceptar l'embarcament era l'econòmic, que resolvia situacions personals difícils i oferia l'esperança d'aconseguir uns guanys més elevats. A més, l'emprèstit concedit en el moment del contracte comportava una disponibilitat immediata de diners, útils per al manteniment de la família i per a la compra de mercaderies per vendre en els ports d'arribada».⁽⁷⁾

Aquests homes d'oficis diversos acomplien tasques concretes, però podem assenyalar-ne una de comuna a tots, la defensa de la nau, àdhuc en la iniciativa de l'atac. El seu comportament està definit en les pròpies ordinacions de Pere el Cerimoniós, de la segona meitat del segle XIV, en anomenar-los «soldats de la mar»; recordem que cada enrolat havia d'acudir a la nau amb el seu armament, a més de la cuirassa completa i un escut que se'ls lliurava en el precís moment.⁽⁸⁾

Ressumint direm que armada la coka Sant Antoni pels seus nous amos, és a dir, l'armada reial d'Aragó, està en disposició de salpar de nou. L'antiga tripulació resta confinada a romandre a la

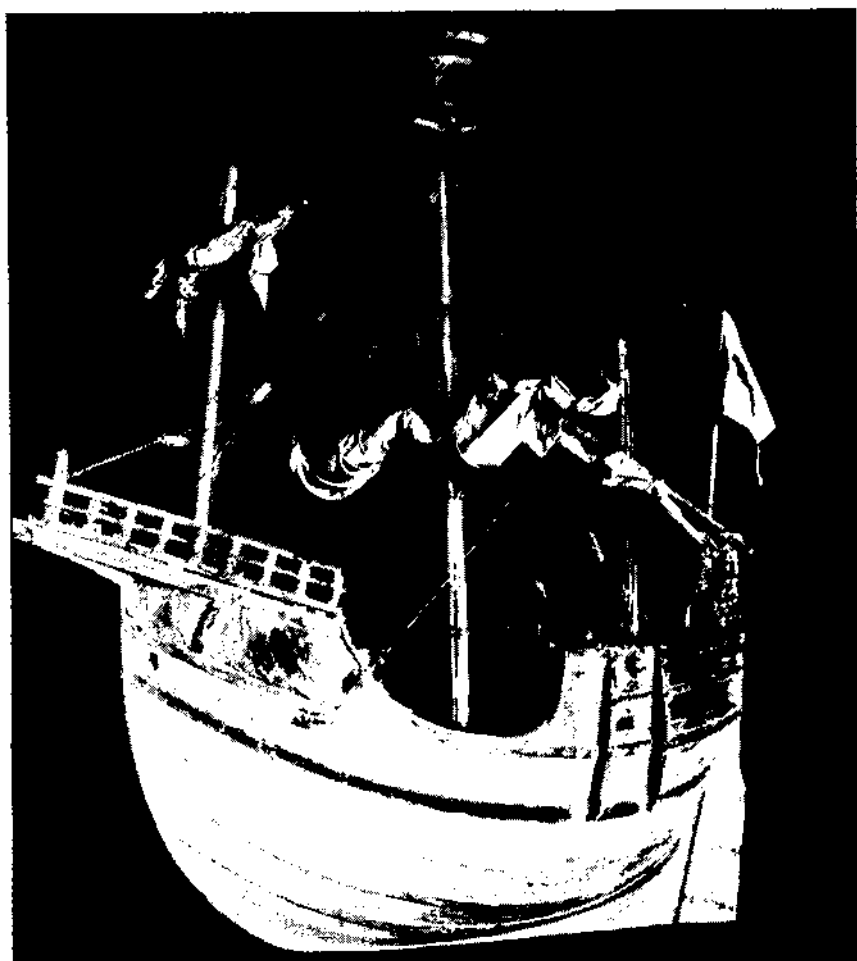
ciutat de Barcelona, fent jurament de fidelitat als clavaris de la dita armada,⁽⁹⁾ a l'igual que el seu antic patró, Pere Cervella, primer en ésser esmentat. De la nova tripulació sortosament disposem de la llista de tots els nous membres: mariners, nauxer, senescal, mestre d'aixa, calafat, etc. Aquests presenten diversos orígens i procedències, però majoritàriament són barcelonins; la resta pertanyen a diferents viles i ciutats com Palamós, Sant Feliu de Guíxols, Lloret, Pertús, Tarragona, Tràpani, Palma de Mallorca, i la Geltrú, Vilafranca del Penedès i Sitges.⁽¹⁰⁾

Respecte als Bellarbre direm que el primer en ésser esmentat és Ferrer de Bellarbre, mariner de la Geltrú, hospedat a la casa d'una tal Martina, un hostel prop del molí del mar.⁽¹¹⁾ En el mateix document Ferrer presenta com a fiador el seu germà Arnau de Bellarbre, mestre d'aixa que, a l'igual que ell, viu a l'hostal de la Martina amb la mateixa referència toponímica del molí de la mar. A continuació, se'ns informa que també l'Arnau s'enrola en la mateixa nau que el seu germà. Per tant, observem que l'Arnau socialment gaudeix d'una consideració més elevada, ja que l'ofici de mestre d'aixa està millor considerat que els mariners, no tant pel pagament de vint lliures de Barcelona a Ferrer i vint-i-dues a Arnau de Bellarbre, que no representen una diferència substancial, sinó per la qualificació professional de l'ofici de mestre d'aixa, com més endavant veurem.

Arnau i Ferrer de Bellarbre, homes vinculats a la mar i a la Geltrú, són els representants de molts altres casos il·lustratius de la participació de la gent d'aquestes terres en la navegació, que si bé en aquest cas es tracta de la navegació oficial i militar, poden arribar a prendre la iniciativa en el cas del comerç marítim.⁽¹²⁾

2.- ANÀLISI DE LA DOCUMENTACIÓ:

De l'anàlisi de la documentació on apareixen els dos homes d'ofici geltrunencs, podem extreure una important quantitat d'informació referent no només a la vida que duïen aquests sinó també a aspectes tan diferents com poden ser les obligacions, deures i drets que cadascun d'ells contraïa en el moment de l'embarcament i que venien indicats en cadascun dels contractes.

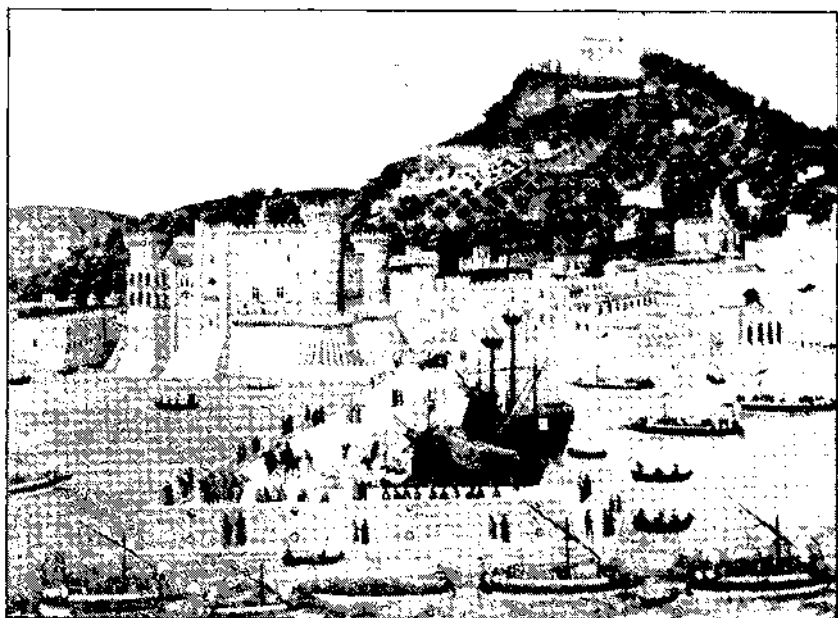
Ex-vot procedent de Mataró datat del segle XV i que representa una nau major del tipus "coca". És considerat el més antic ex-vot mariner que es conserva (Museu Marítim de Rotterdam).

D'aquesta manera, de Ferrer de Bellarbre sabem que era un mariner, el qual, tot i viure a la ciutat de Barcelona, no en tenia la ciutadania i ell mateix ens indicava el seu origen: «... de loco de Guialtrude...». També sabem que va enrolar-se pel període d'un any a la coca Sant Antoni, en el moment en què s'estava cercant una nova tripulació per a aquesta, i que ho féu en concepte de mariner, és a dir, per desenvolupar tasques pròpies de la marineria

(si tenim en compte que l'ofici de mariner pot ésser qualificat d'ofici obert, o sigui que accepta qualsevol persona sense necessitat de conèixer les pràctiques pròpies del dit ofici, podem veure que hi ha una diferència qualitativa important entre els diversos membres de la tripulació, ja que aquesta està composta per mariners experimentats i pel que podríem anomenar «mariners de circumstàncies», l'origen professional dels quals és absolutament inversemblant, atès que podem trobar sabaters, sastres i altres individus treballant en aquest grup, tal i com ens n'informa A. Unali. Lògicament, això comporta una gradació de les tasques desenvolupades a bord, de tal manera que aquelles que comporten un grau de responsabilitat elevat per al bon funcionament de la navegació seran encomanades als mariners amb experiència, mentre que els altres mariners realitzaran feines menors al mateix temps que aprenen l'ofici).

Esmentar que la categoria de Ferrer de Bellarbre és la de mariner no és superflu, ja que la marineria d'aquesta època té un caràcter molt ambivalent; cosa que de vegades fa una mica difícil definir quina és la seva tasca a bord de la nau. El mariner medieval és un curiós compost d'home de mar i de soldat. A sobre d'ell recauen les necessitats bèl·liques del vaixell. La defensa i l'atac d'altres naus l'afecten directament, fins a tal punt que en el moment del seu enrolament li és exigít que es procuri armament. Fins i tot, amb els vaixells a port, veiem com una de les obligacions del mariner és la prestació d'un servei de vigilància: segons les ordinations d'Alfons el Benigne de 1333, mentre el vaixell està carregant-se a port, el mariner està obligat a romandre a bord una de cada quatre nits, tasca que li serà gratificada com a mig salari. (Aquesta funció de guaita pot produir-se durant el viatge també, però en aquest cas el mariner no percebrà cap gratificació).

Cal tenir en compte que no només els mariners han de fer-se càrrec de la defensa del vaixell sinó que aquest és un aspecte assumit pel gruix de la tripulació, donat l'ambient d'inseguretat característic de l'època medieval i també el fet que, en el món de la mar, allò que marca la pauta són les «lleis de la mar». D'aquesta manera, aquest fenomen també seria important de destacar en analitzar el document signat per Arnau, germà de Ferrer i mestre d'aixa del vaixell.

Detall del port de Nàpols a mitjans del segle XV. S'hi observen dues coques atracades al port i varies galeres entrant a port. A l'esquerra, el Castell Nuovo (segons la Tavola Strozzi del Museu di San Martino de Nàpols).

Continuant amb l'estudi del document, i fent ara una ullada a les clàusules i fórmules amb què tota aquesta documentació es realitza, trobem que després d'haver-se reconegut com a mariner a Galceran de Plegamans, Ferrer passa a fer tot un seguit de promeses:

- Que servirà fidelment durant el període esmentat —1 any— i que desenvoluparà les tasques pròpies dels mariners:

«...promitto quod per dictum tempus serviam in dicta cocha bene et fideliter die nocteque secundum meum posse faciendo illam laborem quam alii marinerii facere tenentur et sunt assueti...»

- que actuarà sempre pel bé del vaixell i obeeirà les ordres del patró o el nauxer:

«...Et quod procedado bonum et comodum dicte coche inutilia post ponendo et quod perebo et stabo mandatis vestris ac patroni sive naute per vos ibi positi, missi seu assignati...».

- que defensarà la nau de qualsevol persona enemiga:

«... Et quod deffendamus dictam cocham iuxta posse meum contra omnes personas inimicas vestras et dicti domini regis et contra alias quem expugne eiusdem coche se opponerent ac capere eam conerentur...».

- que no marxarà de la nau durant aquest temps sense la llicència especial del patró. Si ho fes, pot ser capturat, tornat a la nau i obligat a treballar pels dies que hagi estat absent, ja sigui per raó de fuga, de malaltia, etc.:

«... Et quod non recedam a dicta cocha infra dictum tempus sine speciali licentia vestri ac patroni sive nauta eiusdem, quod si fecerim possitis me capere et capi facere ubique et in vestrum posse reducere et emendare omnes dies quibus a dicta navi sive cocha ac ab eius servitio infra dictum annum absens fuerit ratione fuge, infirmitatis vel alio quoquo modo sive causa una cum toto dampno vel malifacto siquid quod absit fecero seu intulero dicte coche...».

A part de tot aquest seguit de promeses, Ferrer també realitza homenatge de mans i de boca segons els Usatges de Barcelona i les Constitucions de Catalunya a Galceran de Plegamans, de tal manera que si contravé els termes del contracte sigui considerat perjur i mentider segons els costums de Catalunya i els furs d'Aragó.

Ferrer de Bellarbre rep 20 sous per anticipat, els quals van destinats a la seva manutenció. Al mateix temps, presenta el seu fiador: el seu germà Arnau. Anteriorment, ja hem esmentat l'obligació que els enrolats havien de presentar un fiador a l'armador de la nau. Aquest fenomen es produïa a causa de la pràctica existent de pagar el salari dels mariners abans de la sortida del vaixell. La presència del fiador té la finalitat de protegir el patró contra les possibles desercions de la seva tripulació i l'assegura que la inversió monetària realitzada en el pagament dels seus homes podrà ser recuperada. La responsabilitat del fiador és tornar els diners del salari en nom de l'enrolat, en cas que aquest finalment no s'embarqui o desaparegui.

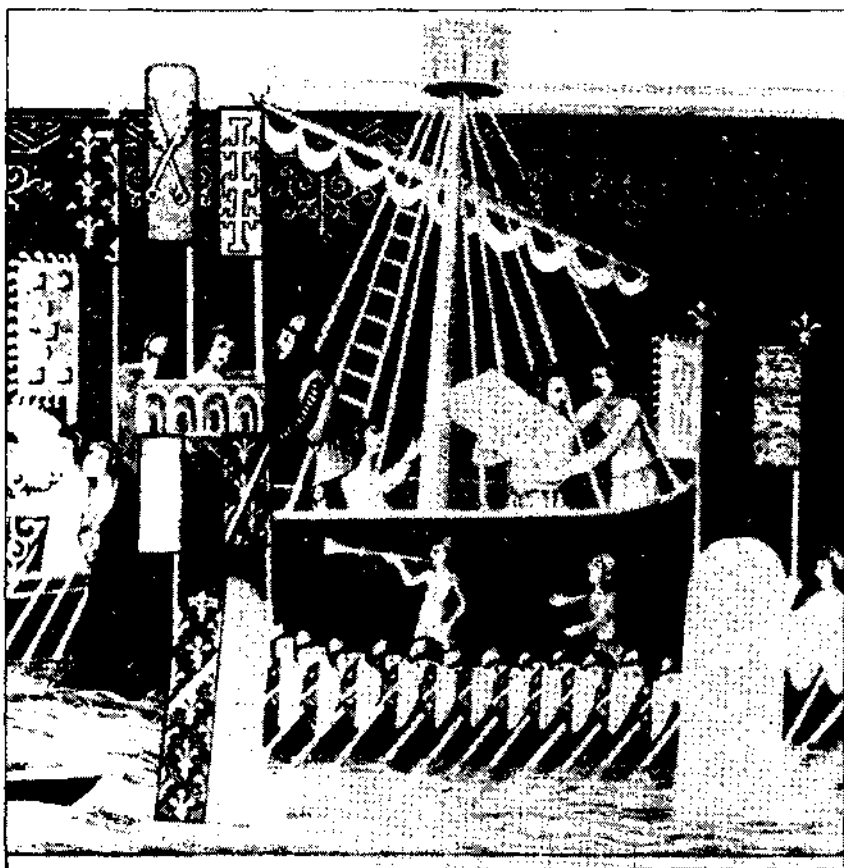
Tot i això, les desercions segueixen produint-se; un dels

sistemes utilitzats per la marineria que permet la pràctica de la deserció sense cap perjudici per al fiador és el fet de convertir-se els uns en fiadors dels altres, és a dir, que diversos enrolats poden erigir-se en fiadors d'altres enrolats, els quals a la vegada ho són d'aquests primers. D'aquesta manera, si hi ha la conveniència entre els enrolats i els fiadors, es pot produir la fuga, la qual només reporta danys al patró, tal i com podem veure en alguns exemples donats per A. Unali. El cas dels dos germans, Arnau i Ferrer, s'ajusta a aquest sistema esmentat més amunt ja que la documentació ens informe que Arnau és presentat com a fiador del seu germà. Tot i això no tenim cap notícia que faci referència a una possible fuga de cap dels dos familiars i, és més, podem afirmar que Ferrer s'erigeix també en fiador d'un altre company mariner com ell a la dita coca, Francesc Nicolau, habitant de Barcelona.

El paper de fiador reporta a Arnau, com succeirà a Ferrer en el document de contracte del seu germà, la intervenció directa en el document. Aquesta intervenció ve vehiculada per l'aparició de tot un seguit de clàusules en les quals Arnau renuncia, promet i s'obliga a mantenir allò estipulat en el contracte:

«...Et renunciando quantum ad hec legi sive iuri dicenti quod primus conveniatur principal quan fideiussor et omni alií iuri, rationi et consuetudini contra hec repugnantibus, promitto vobis, dicto venerabili Galcerando de Plicamanibus, nomine predicto, me teneri vobis de predictis omnibus cum dicto principali et sine eo. Et pro hiis complendis et firmiter attendendis, obligo vobis et vestris me et omnia bona mea, mobilia et immobilia, habita et habenda...».

En tractar-se aquest d'un contracte de treball, han d'aparèixer en el document les dues parts interessades, el contractat i el contractant. Aquest darrer és Galceran de Plegamans, clavari de l'armada reial, com ja s'ha dit més amunt. Aquest, el trobem desenvolupant la seva tasca de tresorer, d'encarregat de dur els comptes i controlar les entrades i sortides del pressupost del qual disposa per a l'organització de l'armada. D'aquesta manera, és Galceran de Plegamans qui apareix al final del document en un apartat on reconeix que pagarà a Ferrer 20 lliures de Barcelona com a salari per aquest any de treball; de les quals n'hi dóna una en el mateix moment de realitzar el contracte i la resta li seran donades quan li siguin necessàries.

Embarcament d'impedimenta per acudir a la conquesta de Terra Santa segons una miniatura dels Estatuts de l'Orde de l'Esperit Sant (Museu del Louvre, París).

A més d'això, el clavari promet, tal i com és ús i costum de les lleis de la navegació del moment, que es farà càrrec de l'alimentació de Ferrer durant aquest període de temps. Aquesta obligació del patró d'alimentar els mariners de la seva nau està recollida al Llibre del Consolat de Mar, on es fa, però, l'aclariment que el patró només té l'obligació d'alimentar aquells mariners que dormin a la nau, no els altres. Això ens fa pensar que el nombre de mariners d'un vaixell no és sempre estable, i que varia segons la situació de la nau. El fet de trobar tot un seguit d'èpoques de rebuda de diners per tasques d'una durada de 4 i 5 dies i nits dins la documentació

de la tripulació de la coca Sant Antoni; i el fet de saber que, d'entre les feines que estan destinades als mariners i que es troben regulades en el Llibre del Consolat de Mar, els mariners tenen l'obligació d'ajudar en les tasques de càrrega i descàrrega del vaixell, ens referma en la idea de la variabilitat del nombre de tripulants del vaixell. Aquest grup de mariners, que cobren per un treball temporal, probablement siguin individus destinats a suplir la diferència entre el nombre d'homes necessari per dur a terme les tasques de navegació de la nau i del necessari per facilitar i fer més ràpides les tasques de càrrega i descàrrega de les mercaderies o dels elements necessaris per al manteniment del vaixell i de la tripulació.

Donant una ullada ràpida als salaris que tenim registrats, trobem que hi ha una diferència substancial entre allò que guanyen els mariners enrolats per a la navegació —aproximadament 1 sou diari— i el que guanyen aquests mariners auxiliars (el mateix document ens indica que cobren a raó de 3 sous diaris.⁽¹³⁾). La possible raó d'això podria ser que els mariners enrolats per un any tenien coberta l'alimentació, en canvi els segons havien d'alimentar-se per ells mateixos mentre durava el seu treball.

Pel que fa referència al segon contracte pel qual Arnau de Bellarbre entra a formar part de la tripulació de la dita coca en concepte de mestre d'aixa, només cal dir que l'única diferència a establir amb el seu germà és el fet que el salari d'aquest segon és de 22 lliures i això comporta una diferència de categories entre membres dels diversos oficis, tal i com havíem indicat abans. La resta dels termes del contracte són idèntics a l'analitzat més amunt.

3 - ASPECTES SOCIALS DELS HOMES DE LA MAR:

Volem remarcar tres àmbits de l'estudi social que ens han semblat interessants per definir aquest grup de menestrals en una societat compartimentada, però no gens estàtica, i en una evolució constant, la qual cosa permet als seus membres la progressió i la mobilitat vers situacions més favorables. Així, doncs, estudiarem les

famílies d'alguns mariners, com els Bellarbre, la situació de la dona en el si d'aquesta família, i les fortunes i els infortunis econòmics, per esbrinar el nivell econòmic d'aquesta gent.

Primerament, podem assegurar la gran varietat de grups de parentius i graus de consanguinitat que, a grans trets, inclouen des de l'accepció de la família nuclear a la família que avui en dia anomenem nombrosa, és a dir, aquella que consta de quatre o més fills. D'aquesta manera, la família d'Elisenda, casada amb el mariner Ramon Sunyer,⁽¹⁴⁾ és un exemple de família nombrosa, amb els seus quatre fills i en ordre de successió: la seva filla Guillemota, casada amb el mercader Berenguer Janer, a Francesca, Berenguer —únic fill mascle—, i en una situació menys favorable a Na Ruvireta. Altrament el seu marit Ramon Sunyer, mariner, resta amb el benefici únic de trenta sous de Barcelona.

Podria sobtar-nos el fet que nomenés com a hereva universal dels seus béns Guillemota, abans que el seu propi fill Berenguer, màxim aspirant a la primogenitura segons era costum en aquesta època, però cal tenir present que el casament de la filla amb el mercader situa aquesta en un status superior i, en tot cas, la fortuna econòmica dels mercaders podia haver contribuït a la millora de la família dels mariners, favor que d'alguna manera la seva sogra volia retornar. Al mateix temps aquesta possibilitat resta com a hipòtesi molt propera a la realitat.

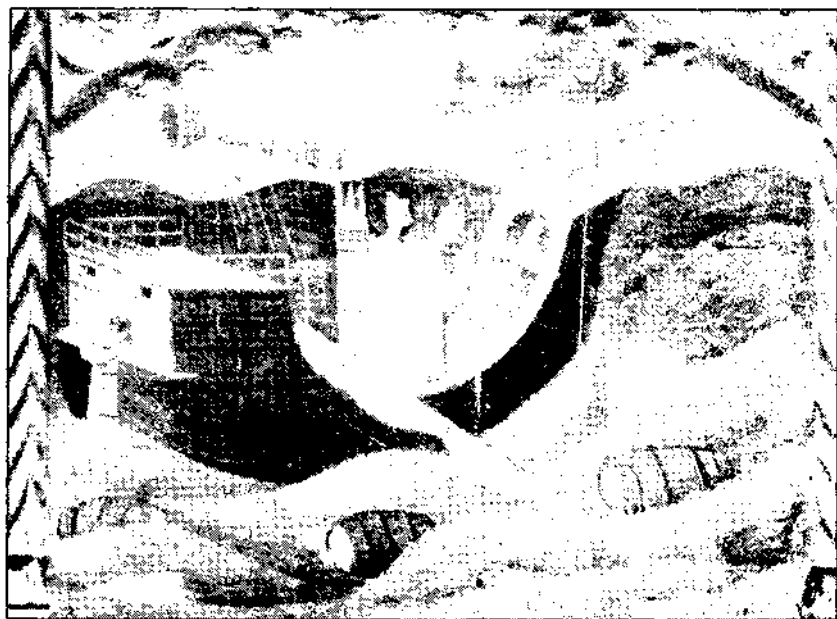
Al costat d'aquest exemple, la família de Miquel Cases,⁽¹⁵⁾ mariner, consta de tres germans, és a dir, el propi Miquel, més Alamanda i Benvinguda, aquesta darrera casada amb en Pere Cerimany, pescador, que a l'ensem tenen una filla anomenada Alamanda. Observem que hi ha una relació familiar entre dos membres d'oficis marítims, és a dir, un mariner i un pescador que són cunyats.

Malgrat tot, no manquen els exemples de famílies nuclears, com els Bellarbre, dels quals, per la notícia abans esmentada, coneixem dos germans, l'Arnau i en Ferran de Bellarbre, sense que tinguem altres referències. O l'Arnau de Croanys, mestre d'aixa,⁽¹⁶⁾ que té dos fills, Berenguer i Arnau, i a l'ensem té un germà, Ramon de Croanys, ambdós marmessors del testament d'Arnau.

Podem treure ja una conclusió primerenca, avençant-nos una

mica als fets: és la tradició-transmissió de l'ofici entre els membres de famílies d'oficis marítics, com per exemple els Bellarbre, o en Pere Andreu, mariner,⁽¹⁷⁾ els fills del qual han rebut l'ofici del seu pare: En Bonanat Andreu i Pere Andreu, fill, també mariners i relacionats amb l'afer de la captura de les galeres a la mar d'Eivissa, que, juntament amb Margarida, formen part de la família de Pere Andreu. Sovint aquestes relacions d'oficis es poden observar entre membres més allunyats de les famílies com en Guillem Bellacasa, mariner,⁽¹⁸⁾ i el seu nebot Ximenis de Pineda, també mariner, fet que ens evidència una relació estesa entre diferents branques familiars que es transmeten els oficis de pares a fills, el mestratge del qual es podia aprendre a prop dels més experts. Això representava la tradició al costat d'altres formes com la fugida vers horitzons més arriscats o la comoditat de la vida sedentària en una vila o ciutat.

Costatem molt breument que aquests grups familiars molt sovint estan acompanyats de criats, serventes i esclaus que for-

Detall del retaule de Sant Martí (1450) procedent de l'església de Sant Martí de Provençals en què es veu una "coca" amb l'arbre major trencat a causa d'una tempestat. Aquest tipus d'embarcació era, sovint, utilitzada per al transport de mercaderies, com es pot veure per la càrrega escampada damunt la mar.

men part dels grups domèstics i laborals com per exemple en el testament de Clara,⁽¹⁹⁾ filla de Ramon Puig, barquer i muller de Romeu Argiló, mariner, on s'esmenten diverses deixes i beneficis a membres d'aquest cos, com la seva criada, anomenada Saurina, que rep una capa i un capell que aquesta ja posseïa abans de les seves nocces, o a la criada del seu oncle Arnau de Croanys, el mestre d'aixa abans esmentat, a qui deixa deu sous. Semblantment, en Guillem Domènec, barquer,⁽²⁰⁾ deixa el seu esclau Esinet, sarraí, a la seva muller, potser per ajudar-la en les tasques de la domesticitat, i a l'ensems l'altre esclau, batejat, en Pere, és manumitit amb les següents paraules: «Item, dimitto Petrum baptizatum, servum et sclavum meum, liberum et alforre et a domino et potestate mea penitus alienum remittens ei et omne eius patronatus»;⁽²¹⁾ amb aquestes paraules se'ns informa que en Pere formava part del negoci del seu patró, i certament coneixem la situació posterior dels esclaus dels barquers, almenys així consta en la reglamentació de la confraria de Sant Pere dels pescadors en els seus capítols i ordinations.⁽²²⁾ El treball de càrrega i descàrrega dels vaixells, propi d'aquest ofici que fa de pont entre l'àmbit terrestre i el marí, era prou dur i requeria un gran esforç físic, motiu pel qual la feina de l'esclau era molt important en aquest ofici.

Fins ara ja hem pogut veure la importància de la dona en el si de la família, com és el cas d'Elisenda i Clara, filles i mullers d'homes de la mar, en ésser les mestresses i gairebé els caps de família en absència perllongada dels seus homes, sovint d'un any, els quals, per tant, estaven fora de tota possibilitat de dirigir la família i deixaven el seu comandament o direcció a les seves representants. Al mateix temps, de moment no sabem la participació directa o indirecta d'aquestes en els negocis familiars, és a dir, si podien manejar els excedents econòmics per fer algunes inversions, o bé ajudant d'alguna manera més concreta els seus marits.

La dona, com a hereva universal, només ens apareix en el testament d'Elisenda, muller de Ramon Sunyer, mariner, que deixa els seus béns i la primogenitura a l'esmentada Guillemota, si bé cal tenir present el matís que abans hem exposat, és a dir, que estava casada amb un mercader, virtual beneficiat, ja que no hem d'oblidar que encara en aquesta època l'home és qui sostrau els drets jurídics de la seva muller, menys en alguns casos que la

dona, en morir el marit, pot recuperar el dot i l'esponsalici, com Elisenda, muller de Guillem Domènec, barquer;⁽²³⁾ sovint, doncs, la dona és la usufructuària del patrimoni marital en unes condicions jurídiques concretes, fins que el beneficiari se'n pugui fer càrrec.

Parlant de la societat menestral, és gairebé obligat de fer una breu referència al nivell adquisitiu i la fortuna econòmica d'aquesta gent a través d'algunes dades que ens ha proporcionat la documentació, més concretament els seus testaments. Del sondeig efectuat de sis testaments d'homes d'oficis marítims que van de l'any 1312 al 1347, les quantitats monetàries referides a l'enterrament oscil·len entre 5 lliures a 20 lliures de Barcelona, que comparades amb les deixes d'altres individus dels grups socials superiors ens semblen insignificants, si més no minses pel que fa a les quantitats, no en el nombre de beneficiaris, que en aquest cas també són nombrosos, sinó en les quantitats de les deixes. Per exemple, veiem que les quantitats repartides a l'Església, hospitals i pobres de l'Església són bastant semblants; així la Seu de Barcelona, Santa Maria del Mar —de gran tradició marinera i monument representatiu de l'esforç pietós dels macips de ribera—, Sant Just, Sant Miquel, etc. seran les més beneficiades de deixes i almoines.

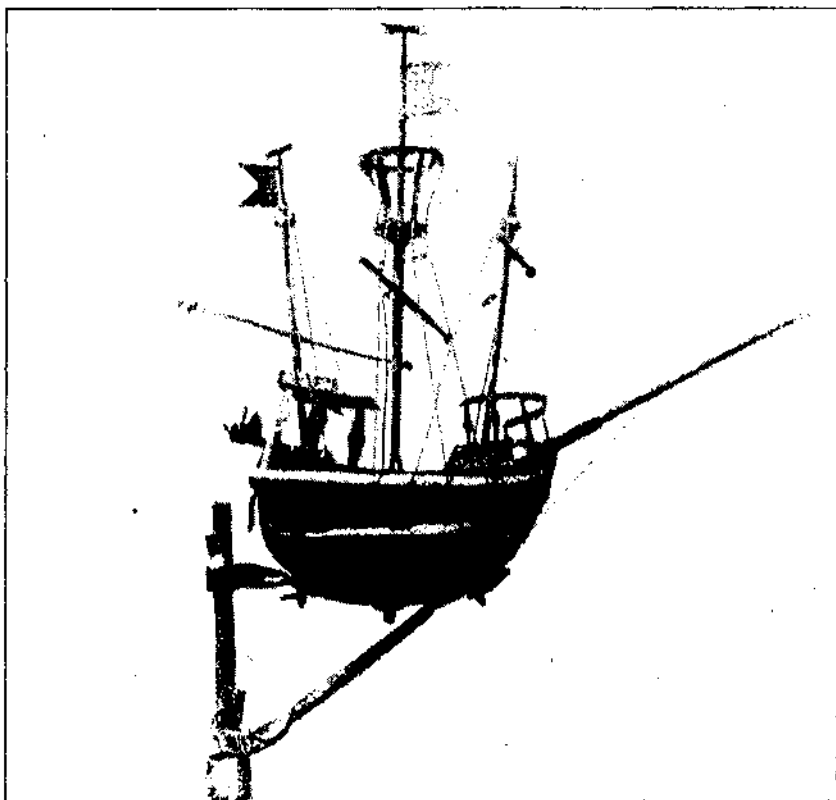
La societat medieval practica en tota la seva extensió el préstec, essent un tret comú a tots els grups socials, de tal manera que els menestrals no són menys en aquest sentit i en les seves clàusules testamentàries s'inclouen llistats de deutes i comptes pendents, com el cas d'Elisenda, muller d'en Ramon Sunyer, mariner,⁽²⁴⁾ que deu tres sous de Barcelona a Gitart, per raó d'unes candeles, i tres sous al cotoner Pou, que viu al carrer de la Bòria de Barcelona, indret de gran tradició menestral. Un exemple representatiu, el tenim amb l'Arnau de Croanys, mestre d'aixa, que en el seu testament diu «*Recognosco quod debeo Arnaldo de Muntanya, ferrario, pro clavis quos misit in ligno meo, qui fuit ruptus in plagia et misit Guillelmus Nathalis in ligno, qui nunc fit CX solidos*».⁽²⁵⁾

Prova de l'esperit i la iniciativa pels negocis, fruit de la conjuntura econòmica del moment i indubtablement del nivell de cadascú, és el negoci documentat entre Bernat de Mas, calafat, i

Ramon de Tapiola amb Ferran Gicart per a la construcció d'una nau i la participació d'aquest darrer en mitja setzena com a soci-capitalista; el mateix cas s'observa entre els dos primers i Bonanat d'Horta, que participa en una setzena en les mateixes condicions que l'anterior.

CONCLUSIONS:

Els mariners i altres oficis marítims pertanyen a un grup social molt particular, perquè si bé són menestrals, per la naturalesa del

Model de ferro forjat d'una nau major del tipus "coca" que decora la barbacana de la llotja de Perpinyà.

seu treball pertanyen a un àmbit «eteri» en la llei que impera, com molt bé A. Unali ens ha recordat; és la llei del més fort (pirateria, cors, botí, presoners, etc...); malgrat tot, l'autoritat pública, representada pel comte-rei, s'afanya a tenir un control sobre les seves aigües i els homes que les transiten, això és ja significatiu de l'interès (econòmic, polític i social) pel domini del mar, via de comunicació, de comerç i de riquesa. La legislació reial que afecta els homes de la mar és la base de tot aquest engranatge.

Dos són els oficis marítims que més ens interessen dels que tenim recollits en aquests documents, pel fet que ambdós estan desenvolupats per homes pertanyents al terme de la Geltrú. Si intentem encabir-los dins el món dels oficis medievals, ens trobem que els dos oficis —mestres d'aixa i mariners— presenten una diferència essencial que ve provocada pel seu àmbit d'actuació. Així —i encara que el període que estem analitzant sigui anterior a l'aparició de la confraria— el de mestres d'aixa es configura com un ofici terrestre, amb una certa tendència a organitzar i regular els diversos apartats del treball que realitza —tal i com després es veurà palesat en els capítols de la seva confraria— i inserit en les rígides estructures de categorització socioprofessional dels individus que el componen; estructures que es basen, d'una banda, en la necessitat d'un aprenentatge previ de les feines juntament amb la necessitat d'una pràctica continuada de l'ofici que demostrï un coneixement i perfeccionament d'aquest i que permeti l'assoliment de la categoria de mestre —i, per tant, del sou, forma de vida i treball d'aquest—, i, d'altra banda, destinades a evitar les interferències entre membres de diversos o del mateix ofici i a delimitar de manera clara les seves tasques, deures i obligacions.

En canvi, el dels mariners es configura com un ofici eminentment marítim on, tal i com hem vist més amunt, no hi ha necessitat d'inserció dins les estructures d'aprenentatge i on no s'emana de manera autònoma tot un seguit de normes d'autoregiment i autocontrol del treball a causa del fet que ja tenien tot un seguit de normes i lleis que regulaven la seva vida i feina i que són emanades des dels àmbits de govern, com poden ser les ordinations reials referides a vaixells i armades (pel període que ens ocupa cal esmentar les de 1333 d'Alfons el Benigne⁽²⁶⁾ i,

QUADRE DE LA NOVA TRIPULACIÓ DE LA COCA SANT ANTONI

Doc.	Data	Tipus de contracte	Contractant	Contractat/s	Ofici	Origen	Salari	Durada	Fiador	Ofici
9r-10v	28-XI-1342	contracte de treball	Galceran de Plegamans	<u>Ferrer de Bellarbre</u>	mariner	La Geltrú	20 Bures aliment.	1 any	<u>A. de Bellarbre</u>	mestre d'aixa
10v	"	"	"	<u>Arnau de Bellarbre</u>	mestre d'aixa	La Geltrú	22	"	<u>F. de Bellarbre</u>	mariner
10v	"	"	"	Romeu Samar	—	Sitges	18	"	Pere Domènec	—
10v	"	"	"	Pere Domènec	—	St. Feliu	18	"	Romeu Samar	—
10r	"	"	"	Simó Masseguer	mariner	hab. Barna.	20	"	Bernal de Pedreus	mariner
10r	"	"	"	Francesc Nicolau	mariner	hab. Barna.	20	"	<u>F. de Bellarbre</u>	mariner
10r	"	"	"	Bonanat Noragues	mariner	hab. Barna.	20	"	Guillem Carner	mariner
10r	"	"	"	Pere Claver	—	Vilafraanca P.	20	"	Ramon Pontarro	mariner
10r	"	"	"	Arnau de Corbell	—	hab. Barna	20	"	Simó Masseguer	mariner
10r	"	"	"	Antic Saroda	mariner	hab. Barna	18	"	A. de Corbell	—
10r	"	"	"	Jaume de Cambó	—	«Trapena»	20	"	Franchenc Janer	—
10r	"	"	"	Franchenc de Cambó	—	«Trapena»	20	"	J. de Cambó	—

QUADRE DELS HOMENATGES DE LA TRIPULACIÓ ANTIGA DE LA COCA; PRESONERA A BARCELONA

Doc.	Data	Tipus de contracte	contractant	contractat/s	origen	categoria	ofici
20r	12-XII-1342	Compromís i homenatge	Galceran de Plegamans	Pere Cervellà	Mallorca	Presoner de guerra	patrò
21v	"	"	"	Pere Serra	"	"	calafat
"	"	"	"	Pere Martí	Tarragona	"	"
"	"	"	"	Guillem Vidal	Mallorca	"	mestre d'aixa
"	"	"	"	Artori Ponç	"	"	"
"	"	"	"	Guillem de Pcu	"	"	"
"	"	"	"	Bernal Montanes	"	"	mariner

Detall del retaule de Sant Jordi (segle XV) representant el port de Ciutat de Mallorca. S'hi troben ancorats vaixells corresponents a l'època, com són les coques i les galeres (Museu Diocesà de Palma de Mallorca).

encara que posteriors, les de Pere el Cerimoniós) i com és el Llibre del Consolat de Mar.

Tot i aquesta diferència substancial, ambdós grups d'individus són considerats en el seu moment i pels seus contemporanis com a menestrals i estan inclosos dins aquest món en tots els seus aspectes. Per l'estudi efectuat, podem creure que socialment són gent aventurera, fins i tot en els negocis, però la comoditat econòmica els crida més que el mite del «crit de les sirenes». Són, en fi, menestrals de cap a peus.

NOTES BIBLIOGRÀFIQUES I DOCUMENTALS:

- (1) BONNASSIE, P. *La organización del trabajo en Barcelona a finales del siglo XV*. CSIC. Universitat de Barcelona. 1975.

- (2) MADURELL I MARIMON J. M. *Ordenanzas marítimas de 1331 y 1333*. AHDE. Madrid 1961.
Libro del Consulado de mar, transcrit i traduït al cast. per A. de Capmany, Barcelona, 1961 (reed.).
Consolat de mar, per F. VALLS I TABERNER, 3 vol. Barcelona 1931.
- (3) SALRACH, J. M. *Història dels Països Catalans*. Dels orígens al 1714. Coord. per A. BALCELLS. EDHASA. Barcelona 1982.
- (4) *Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona*. Consellers, VII. «Ports i Armada» *Llibre de clavaris*, 4v. - 8r.
- (5) UNALI, A. *Mariners, pirates i corsaris catalans a l'època medieval*. Ed. La Magrana. Institut Municipal d'Història de la ciutat de Barcelona. Barcelona 1986 (p. 141).
- (6) Ibid. Unali *Mariners...* (p. 46).
- (7) Ibid. Unali *Mariners...* (p. 49).
- (8) Ibid. Unali *Mariners...* (p. 58).
- (9) AHCB. Consellers, VII «Ports i Armada». *Llibre de clavaris*, 17r. - 18r.
- (10) Ibid. nota 4.
- (11) AHCB. Consellers, VII «Ports i Armada». *Llibre...* 9r. - 11v.
- (12) DEL TREPPO, MARIO. *Els mercaders catalans i l'expansió de la Corona catalano-aragonesa*. Ed. Curial 1976. Barcelona.
- (13) AHCB. Consellers, VII «Armades i Port». *Llibre...* fol. 12r-v.
- (14) *Arxiu Capitular de la Seu de Barcelona*. «Manual de testaments de Bernat de Vilarrubias» (1300-1339), 40 r. - 40 v.
- (15) ACB. «Manual de testaments...» 177 v.-178 r.
- (16) ACB. «Manual de testaments», 27r - 27v.
- (17) AHCB. Consellers, VII. «Ports i Armades». *Llibre de...* 34 r.-v.
- (18) ACB. «Manual de testaments...» 22 r.-v.
- (19) ACB. «Manual de testaments...» 14 v.-15 r.
- (20) ACB. P.A. 4-9-201.
- (21) Vid. nota 20 lin. 7-8. Testament de Guillem Domènech, barquer.
- (22) Ibid. BONNASSIE... (1), pp. 98, 100 i 130 a 132.
- (23) Ibid. nota 20, supra.
- (24) Ibid. nota 14 supra.
- (25) Ibid. nota 16 supra.
- (26) MADURELL I MARIMON, J.M. *Ordenanzas marítimas de 1331 a 1333*. AHDE. Madrid 1961.
- (*) El quadre ha estat realitzat a partir de les informacions fornides per la documentació ubicada a: A.H.C.B. Consellers VII. «Armades i Port», II. *Llibre de clavaris*, (1342-1343).